

אגדות למבוגרים

זיגמונט פרנקל: זיקנתה של מכשפה, סיפורים, מאנגלית: מתרגמים שונים. הביא לדפוס אהוד בן עזר, ספריית פועלים, 1980.

זיגמונט פרנקל היושב בארץ משנת 1952 לא היה מוכר עד כה לקורא העברי. שפת כתיבתו ופרסומו – אנגלית. אף על פי כן הוא מעורה בהווה הישראלית (בעיקר מעיד על כך סיפורו "התמנון"). בשנת 1970 ראה אור בניירורק הרומאן שלו באנג'לית על מלחמת ששת הימים "המלחמה הקצרה, החיים הקצרים". מאז 1975 תורגמו סיפוריו לעברית ופורסמו בכתבי-עת שונים.

כמספר אין פרנקל יוצר ומעצב מיתוסים חדשים ומקוריים, אלא משתמש בתבניות ובדפוסים הקיימים של מיתוסים ואגדות, כשהוא נותן להם פירושים חדשים או מוסיף להם נופך משלו, בין אם הוא שואב אותם מן המקרא והמדרשים ("הטיפוס", "האיכר והנחש", "מלאך המוות") ובין אם הוא מוצא אותם במיתולוגיה הקלאסית, עם נטייתו הברורה לז'אנר הפופולארי של מדע בדיוני ("הבסיליסקים", "שירת הסירנות"). עם זאת הוא יודע להעניק חיוניות לאגדות המסופרות לילדים והופכן למעין אגדות למבוגרים, כאשר הוא מפשיט אותן מקליפתן הפאנטאסטית וממחלצות הפולקלור והתמימות הילדותית וממלא אותן בתוכן ריאליסטי מציאותי.

הסיפור "זיקנתה של מכשפה" הוא בלי ספק הסיפור הנועז והמעניין ביותר בספר. המכשפה שלו איננה יוצר אגדי המפחיד ילדים קטנים עלידי עשיית כשפים ובוודאי אין היא סמל הרוע והזדון, כי אם אשה בשר-ודם, אשה בכל רמ"ח איבריה, שגרה לבדה ביער, לא הרחק מן הכפר. אמנם, היא מתוארת בעורב ימיה כזקנה בלה, אך סיפורה מגלה לנו, שלפנים בימי נעוריה היתה יפה יותר מן המלכה החדשה שבארמון וגם מבתה החורגת שלה-גיה. לביקתה ביער היו באים לקוחותיה מן הכפרים, כדי להתנות אהבים איתה, או "לבקש שיקוי מעוררת-אווה, או תרופה לשגרון או שיקוי-אהבה". היא היתה ספק אשה רוכלת בכשפיה, ספק פרועה בשטח הפקר (היער): "את קשרי העבר שלהם עם המכשפה ישמרו הכפריים כסוד, ולמרבית המזל, אף פעם לא יעלה על דעתם להעניק לה קבורה נוצרית. בין הכפר לבין היער היתה תמיד תנועת הלך-ושוב – – – ומפעם לפעם גם קונים משהו אצל המכשפה, בתנאי שהכומר לא יידע על כך" (עמ' 42).

גם כמה מסיפורי היער, כגון "הכיפה האדומה" או "שלגיה והגמדים", סולפו אליבא דפרנקל, בעי-קר בסיומיהם המאושרים והאווייליים: "כל המעשה הזה בבטנו של הזאב, כיצד נחתכה וכיצד הגיחו מתוכה הילדה והזקנה בריאות ושלמות, הוא פשוט נאד של צפרדע" (עמ' 43). הצייד אשר במצוות המלכה אמור היה להרוג את בתה החורגת – שוגל את שלגיה (ואין כאן מקרה של "לשון נופל על לשון"): הדבר היה ביומתה. הצייד "חיבק אותה בחוזקה וליטף את שערה (מתוך חיבה ורחמים עליה לפני הוצאתה להורג. – מ.ו.), והיא אמרה לו בשקט ובלי שום עידוד מצדו, שהיתה רוצה לדעת איך זה להיות עם גבר לפני שהיא נכנסת אל היער. לאחר המעשה כאשר היתה שותתת דם רב, צץ במוחה הרעיון למרוח את הדם הזה על סכיניו ובגדיו – – –" (עמ' 44), כדי להראות לגבירתו, כי אכן הרג את שלגיה.

סיפורו זה של פרנקל רווי מיניות ודם והוא משקף את עובדות החיים בעולמם של המבוגרים. מיטיבו הוא גם אכזרי יותר ממעשיות האימה של האחים גרים. יתרה מזו, מיתוסם בו מימד של עשיית שפטים, של "נקמת-דם" אכזרית ומסמרת שער, על רקע מיני. "ונסיך החלומות, אשר לו נישאה שלגיה, לא היה הגבר השני שאתו שכבה, אם נחשבים הגמדים בעיניך יצורי אנוש. חייה עימם ביער – גם זה אחד הסיפורים שהוחלקו וצופו בקרם. חושבים את הגמדים לקטנים מכפי שהם באמת ומלבישים אותם במצנפות אדומות ונחמדות. אבל להוציא כמה פרחים, גרגרים, עלי-שילכת ופטריות-רעל אחת, הדבר האדום היחיד ביער הוא הדם – – –"; "הייתכן שבלב הנסיך קיננו חש-דות, הייתכן שהבחין בכך שלגיה לא היתה בתולה בליל הכלולות – – – עובדה היא שהיה שרוי ביער ביום ההוא שבו התחולל טבח הגמדים הגדול – – – אבריהם שלם נכרתו והושלכו אל השיחים" (עמ' 45-46).

רובד אחר ושונה לחלוטין מרוב סיפורי הקובץ, המושכים לצד פאנטאסטי, הם שני סיפורים ריאליסטיים ארוכים, הנוגעים להווה הישראלית ולסכ-סוך היהודי-ערבי. בסיפורים "האויב" ובנובילה "התמנון" המספר מצליח פחות באומנותו. הבאנאלי בהם הוא מרובה מן המקורי. הנסיון להעמיד מעין משל סמלני על שורשי הסכסוך בין ישראל וערב על רקע תבוסתו והתפוררותו של הצבא המצרי במדבר סיני במלחמת ששת הימים יצא מעורפל ככוונותיו. גיבור הסיפור, חייל מצרי אחמד מהרהר "בהיעדרם של הישראלים" (איפה? במדבר סיני במלחמת ששת הימים?) ומגיע למסקנה בלתי מתקבלת על הדעת, שאין בכלל ישראלים, "אולי אותה מדינה ועמה יוצאה כלל אינם קיימים ורק הומצאו או הפכו בדרך

כלשהי לרעיון שאין מאחוריו כל ממשות' (ז) (עמ' 31).

הסיפור המרכזי בספר "התמנון" (נדפס ב"עתון 77"), המעורר לכאורה ענין אקטואלי, אף כי מרוחק סומן: פרשת כפר קאסם – מזכיר לנו בפרובלמאטיקה שלו ובאווירתו את "חירבת חיזעה" של יוהר. אך בעוד חוויותיו של יוהר נבעו מאמונה פנימית בערכי הצדק והמוסר הנבואיים, וסיפורו שהופיע סמוך לזמן התרחשותו של המעשה, היכה גלים בציבור ישראלי ועורר ויכוח סוער לאורך זמן – הרי הקשר בין התקרית המצערת והטראגית שנולדה בשולי מבצע סיני ובין המטיבאציה של גיבור הסיפור להוציא להורג אחד מנידוני משפט כפר קאסם, ששוחרר מן הכלא, הוא בלתי־אמין ובלתי־משכנע. גם מבנה הסיפור הוא מלאכותי ומעושה במקצת.

אחד הסיפורים הטובים והמקוריים בספר הוא – "החתול". יש בו כדי להרשים את הקורא בסיטואציה המרתקת, שבה אסיר פוליטי, הנידון למוות, נהפך בדמינו לחתול, כדי לחמוק מן הכלא. גם סיפור זה עשוי להשתייך לסוג ספרות מדע בדיוני, כאשר הוא ניוון מחוכמת הכישוף האינדיאנית: "בפרק־זמן ממושך יותר, כך הוזהרו רופא־האליל האינדיאני, ישפיע גוף החיה על מוח האדם וישתלט עליו. אחרי זמן מה יהיה לו קשה לחזור לדמותו הקודמת ואחרי זמן נוסף יהיה זה בלתי־אפשרי והוא יאלץ להוציא את שארית ימיו כבעל־חיים בגוף ובמות, ואחרי מותו תישאר ממנו גופת בעל־חיים" (עמ' 139).

יוסף פרידלנדר

תיאורים קצרים

יחיאל גרנששטיין: שלכת באביב, סיפורים קצרים, הוצאת סיפן, ירושלים, תש"ס.

"כל מלה – רוח חיים בה. פגועה המלה – פגועה הרוח שבה" – אומר המחבר במאמרו "הסופר וספרו" (ע' 140) הכלול באוסף הסיפורים. אמירה זו מחייבת, לפחות, את אומרה. אך האם מלאות אלפי המלים של הסיפורים הנ"ל "רוח־חיים"? האם במכלול כתיבתו של הסופר ניכר המאבק עם המלים, כדי לבחור מביניהן את אלו ההכרחיות ביותר והחיוניות ביותר לכלל הבעתו? האם דמם של

סיפוריו סומק דיו, כדי לשוות להם ארשת אמנותית כלשהי? שהרי תשפוכת מלים כשלעצמה באה למען סיפוקו של יצר הכתיבה בלבד, וכתיבה כזו, ללא "רוח־חיים", לפי הגדרתו של גרנשטין, היא – בלשון המעטה – לא מעלה ולא מועילה.

מעלת כבודם של סיפוריו בקיצורם ובראייתם התיאורית, הדסקריפטיבית בלע"ז. היסוד הסיפורי מזער, וכוחו של המספר בהעלאת החוויות המתעוררות אצלו למראה הבריות, בעלי החיים, והטבע הדומם ברגע ההסתכלות. הסיפור הפותח מעלה יסוריו של פרפר, החש צינה והוא מנסה לחפש לו קצת חום "מסביב לפחית הקטנה ומעל לשלהבת המפפעת" (ע' 7). קר לו לפרפר המיסכן, המתקרב לאש ובורח ממנה, בחושו את הסכנה בקירבה יתרה. סופו שהוא נחרך כליל, ו"מעטה עלתה השלהבת גם לזכרה של בריה עלובה נוספת, שחיה נקטעו כטרם עת" (ע' 9).

והרי זוג זקנים, אשר ילדיהם הרחיקו נדוד, והם חיים בבדידות עגומה. "כל חיך על שפתיים שייך לאתמול הרחוק, ל'ימי האביב' של חיהם המאושרים. כל מבט קודר שייך למחר, לאותו מחר, שממנו שניהם נורא מפחדים" (ע' 31).

או תיאורו של רחוב בשעות המאוחרות של הלילה. חולדות מגיחות וגוררות עמן שיירי אוכל: קופסאות ריקות מתגלגלות: קרעים של כרטיסי־פיס נידפים ברוח: "האימומים בחנויות ההלבשה ניצבים כמתים שהוטרדו מקבריהם" (ע' 64): מוזיקת־גאוז מהדהדת: צוויחות ויללות בוקעות ממועדוני הלילה: "על מה מייללים שם בדירה בה שרים, מנגנים ורוקדים? על הלילה הגווע? על האור העומד להפ" ציע וידחה את החושך?" (ע' 65) פקעת עצמות של אדם על מפתן חנות: "בריה עלובה בחרה לה במקום זה את משכנה הלילי"; ואותה בריה היא הגיבור הראשי בממלכת הלילה. כי אפשר, שאדם זה "בקומו משנתו יעלה חיך מלבב על פניו, אור הבוקר ימלא לכו שמחה, ירגיש עצמו רענן, מלא חיות, כמי שאינו יודע מחסור מהו... באמת, מי יודע?...?" (ע' 66).

"שלכת אביב" הוא תיאור קצר של שלושה עצים המצויים דווקא בעיצומו של סתיו, כאשר מסביבם אביב. עליהם צהובים, בלים, נושרים, ובמקומם "ניצנים של עלים חדשים, זעירים־זעירים, כבר מבצבצים ועולים מהענפים החשופים" (ע' 203). והשמש "מלכבת. מחייכת למוות, מחייכת לחיים, לשניהם במידה שווה – כך היה מעולם. כך יהיה" (ע' 203–204).

אין להתפלא, שתיאור קצר זה תרם את שמו לכל אוסף הסיפורים. סיפור אין בו, אבל חוויה נאמנה של הכותב יש ויש. הלשון אינה מהוקצעת דוה. אבל הכנות הפשוטה והחמימה – מכפרת.